РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА CHAPTER 4. SOCIAL WORK

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-15>

УДК : 316.614.4

Олександра Степанівна Козарик
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
zarytska_vv@ukr.net

ПРОЦЕСУАЛЬНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТНО-ВЧИНКОВОГО ПІДХОДУ

У науковій статті з позиції сучасного погляду на соціалізацію сучасної особистості проаналізовано підходи окремих дослідників до трактування понять «соціалізація», «особистість», «соціалізація особистості». Погоджуючись з думкою дослідників про важливу роль суспільства в соціалізації особистості, в статті надається перевага аналізу реальних і потенційних можливостей самої особистості у її соціалізації. Обґрунтовується двобічність соціалізаційного процесу; розкриваються основні напрямки соціалізації особистості; характеризується переваги і недоліки суб'єкт-суб'єктного підходу до соціалізації особистості; обґрунтовуються переваги суб'єктно-вчинкового підходу як найбільш вдалого для реалізації соціалізаційного процесу. Процес соціалізації осмислено в контексті його технологічності, виділено три технологічні складові соціалізації сучасної особистості: етапність, послідовність та складність.

Ключові слова: соціалізація, особистість, соціалізація особистості, самосоціалізація особистості, соціалізаційний процес, суб'єкт-суб'єктний і особистісно-вчинковий підходи до соціалізації особистості, технологічність, технологічні складові.

Вступ. Розвиток людства стає все динамічнішим, а ідеї, знання, технології змінюються швидше, ніж одне людське покоління. У цьому процесі поступово формується новий тип людини – «інноваційна людина» (Кремень, 2006, с. 6) – людина, яка знаходиться у постійному розвитку та навчанні, для якої інноваційність стає сутнісною рисою способу життя. Відповідно змінюються механізми соціалізаційних процесів, набуваючи додаткових характеристик: гнучкості, адаптивності та готовності до змін. Зберігаючи ключові філогенетичні етапи, соціалізаційний процес індивідуалізується та все у більшій мірі стає залежним від конкретного суб'єкта, соціальних умов його розвитку, здатності діяльнісно впливати на якісні результати свого життя, його життєтворчість (Маврін, 2019, 2020).

Соціалізація сучасної особистості, як зазначає Т. Волфовська (2006, с. 98–100), відбувається шляхом розвитку у неї

комунікативних стратегій, способів взаємодії у суспільстві, способів підвищення соціально-адаптивних можливостей як особистості. Залежно від цього особистість будує свою поведінку, спілкування і різні форми взаємодії з іншими людьми. З цього приводу, наприклад, Дж. Равен (2002) зазначає, що особистість, яка зорієнтована на продуктивну та ефективну взаємодію з іншими, має демонструвати високий рівень ініціативи і сформованості ціннісної складової особистості. Так, зокрема, М. Хьюстон (2004, с. 358) розглядає чотири основні ознаки, які вказують на діяльну активізацію особистості, її вихід за межі власного інтересу, прояв готовності до конструктивної взаємодії з іншими: погляди особистості на міжособистісні стосунки, її індивідуальні відмінності в орієнтаціях на просоціальність, індивідуалізм і суперництво; уявлення про поведінку іншого; специфічні риси людських стосунків, зокрема, такі як відданість,

довіра; соціальні норми: рівність, взаємність, справедливість. К. Альбуханова-Славська (1981), досліджуючи розвиток особистості у процесі її життєдіяльності, робить акцент на узгодженні активності особистості з формами її власної діяльності, що позитивно впливає як на соціальний розвиток, так і на саморозвиток загалом, на самореалізацію у суспільстві. Сучасні вітчизняні науковці, зокрема В. Татенко (2015), В. Шульга (2013), за основу у соціалізаційному процесі ставлять суб'єкт-суб'єктні стосунки між суб'єктами взаємодії і розкривають у зв'язку з цим сутність та зміст суб'єктно-вчинкового підходу. Саме цей підхід до аналізу соціалізаційних процесів дає можливість розглянути сучасну особистість як осередок справжньої творчості нових форм і якостей психічного. Адже, за твердженням В. Роменця (2006), засновника української школи психології вчинку, вчинок – це не будь-яке, а обов'язково усвідомлене, відповідальне, вільне творче діяння. Саме засобами вчинку особистість діяльнісно реалізує способи унікального автентичного буття та постає перед суспільством як непересічна вільна соціокультурна особистість та індивідуалізована неповторність.

Науковий розгляд процесу соціалізації з позиції суб'єктно-вчинкового підходу актуалізує проблему технологічного осмислення складових цього процесу, усвідомлення та обґрунтування механізмів розвитку інноваційної особистості, здатної до життєтворчості в умовах мінливого глобалізованого простору. Саме недостатня розробленість означеної проблеми спонукала нас до наукового пошуку, **метою** якого ми визначили: на основі аналізу підходів сучасних науковців до проблеми соціалізації особистості та власної наукової рефлексії розкрити процесуально-технологічні складові соціалізаційного процесу та виокремити критерії оцінювання рівня соціалізованості сучасної особистості (як самою особистістю, так і іншими людьми, з якими вона взаємодіє).

У процесі дослідження нами були використані такі **методи дослідження**: для обґрунтування окремих процесуально-технологічних складових соціалізації з позиції суб'єктно-вчинкового підходу був здійснений

теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація наукових досліджень сучасних фахівців з проблем соціалізації особистості. Екстраполяція та диференціація показників соціалізованості дозволила сформулювати перелік базових критеріїв оцінювання рівня соціалізованості особистості як самою особистістю, так і людьми, з якими вона спілкується і взаємодіє.

Теоретичний аналіз підходів до визначення сутності процесу соціалізації. Розгляд поняття «особистість» як стійкої системи соціально-значущих рис, що характеризують індивіда як члена того чи іншого суспільства чи спільноти; як індивідуального носія цих рис, як вільного і відповідального суб'єкта свідомої волевої діяльності (Філософський словник, 1986, с. 313), дозволяє нам розуміти особистість у єдності її унікальних ціннісних орієнтацій, нахилів, ідейних спрямованостей, ступенів її творчих проявів. Саме тому одне і те ж за своїми об'єктивними ознаками соціальне середовище, по-різному оцінене і усвідомлене особистістю, спричинює абсолютно різні дії особистості. Найновіші дослідження, які вивчають особистість у розвитку протягом її життєвого шляху («Ціннісна складова», 2020), демонструють, з одного боку, її стійкість, а з іншого – пластичність і здатність до само змін, що має велике значення для соціального розвитку і саморозвитку, а також її практичної діяльності.

Соціалізація, згідно з філософським словником (1986, с. 603), трактується як процес засвоєння індивідом норм і цінностей, а також певної системи знань, які дозволяють йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства. Проте зазначимо, що цей термін у сучасній науковій літературі не має єдиного тлумачення. Він розглядається з позицій різних наукових дисциплін: із точки зору педагогіки (у контексті феномену соціального виховання), із точки зору формування особистості у психології, становлення суб'єкта соціальної взаємодії у соціології тощо. Узагальнено ми розрізняємо три основні напрямки дослідження соціалізаційної проблематики у науковій літературі.

Перший напрямок – соціально-філософський – наголошує на збереженні

стабілізації суспільних відносин при їх засвоєнні і на активізації комунікативних впливів, завдяки яким відбувається апробація різноманітних соціальних ролей і формується соціальне «Я».

Другий напрямок – соціально-психологічний, в межах якого аспект соціалізації розглядається в площині включення особи в багатоманітні суспільні відносини, відтворення і засвоєння соціального досвіду і зв'язків, які сприяють активному перетворенню середовища.

Третій напрямок – соціально-педагогічний, особливість якого полягає у спробах розглядати соціалізацію як процес, який відображає хід соціального розвитку особистості в конкретному соціокультурному середовищі для становлення конкретного соціального типу. Відповідно соціалізація рефлексується як багатофакторний та надзвичайно складний процес опанування індивідом людських якостей і властивостей, спрямованість яких визначає конкретна соціальна ситуація. З позиції цього підходу важливо враховувати, що в ході соціалізації особистість бере активну участь у процесах самоперетворення у середовищі, що змінюється. Ступінь її участі визначає темп соціалізації, а спрямованість залежить від їхньої соціальної значущості. О. Беспалько на основі аналізу різних підходів і напрямків соціалізації робить висновок про те, що особистість тільки на перших етапах розвитку обмежена рамками соціуму. Згодом відбуваються активні процеси його розширення, пошуку свого місця в ньому, корекції відносин, самоорганізації індивідуального простору (2009, с. 18).

Обираючи соціально-педагогічну основу для аналізу та трактування сутності і змісту поняття «соціалізація», ми дотримуємося розуміння, що у загальному вигляді воно представляє собою «процес послідовного входження індивіда в суспільне життя, що супроводжується засвоєнням та відтворенням суспільного досвіду внаслідок взаємодії людини зі стихійно або цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах» (Беспалько, 2009, с. 17). Відповідно, сутність і зміст процесу соціалізації зумовлені соціально-економічним станом та соціально-культурною ситуацією у суспільстві. Соціалізаційний процес характеризується

двобічністю: з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду того суспільства, спільноти чи групи, до якої належить, а з іншого – активне відтворення індивідом набутого досвіду соціальних зв'язків за рахунок його діяльності. Виходячи з двобічності процесу соціалізації, О. Беспалько (2009) виділяє п'ять основних підходів до усвідомлення сутності поняття «соціалізація»:

1) соціологічний підхід аналізує процес соціалізації через трансляцію культури від покоління до покоління, як загальний механізм успадкування, що охоплює як стихійні впливи середовища, так і організовані, зокрема виховання і освіту;

2) факторно-інституціональний підхід трактує соціалізацію як гнучку множинність факторів, інститутів та агентів соціалізації (на противагу жорсткій ієрархічній системі);

3) інтеракціоністський підхід – соціалізація розглядається як важлива детермінанта і передбачає міжособистісну взаємодію, спілкування, без яких неможливе становлення особистості;

4) інтеризаційний підхід розглядає соціалізацію як засвоєння особистістю норм, цінностей, установок системи внутрішніх регуляторів та норм поведінки;

5) інтраіндивідуальний підхід розглядає поняття соціалізації через феномен творчої самореалізації особистості.

Усі ці п'ять підходів до розуміння сутності поняття «соціалізація» відображають певний аспект соціалізації, а не соціалізаційний процес загалом, тому у практичній роботі фахівця з соціальних проблем усі п'ять аспектів соціалізації особистості слід розглядати у сукупності, організовуючи відповідну участь суб'єктів у соціалізаційних процесах різного характеру відповідно до віку. Окрім цього, на наше переконання, ключове значення у загальному процесі має бути надано саме *суб'єктно-вчинковому підходу*, як такому, який найглибше розкриває інноваційно-соціалізаційні ресурси суб'єкта. Адже соціальне оточення індивіда часто є неоднозначним і характеризується як позитивними, так і негативними впливами на його соціальний розвиток та формування

просоціальної моделі життєздійснення. Це вимагає від нього усвідомленої реалізації способів активної соціалізації, такої організації життя з урахуванням особливостей віку, щоб несприятливе соціальне оточення не заважало формуванню високого рівня соціалізованості.

Технологічні складові соціалізації особистості. Відповідно до ролі самої людини у процесі соціалізації науковцями усвідомлені дві позиції: «суб'єкт-об'єктна» (підкреслює пасивну позицію особи щодо зоншніх впливів) та «суб'єкт-суб'єктний» (активність особи виражена не тільки у її адаптованості до умов оточення, а у її впливі на свої життєві обставини і на саму себе). На основі аналізу методологічних основ соціалізації особистості ми дійшли висновку, що в межах гуманістичної соціально-педагогічної парадигми науковці, переважно, дотримуються принципу суб'єкт-суб'єктної взаємодії як пріоритетного. Проте, проведені В. Татенко (2015), В. Шульгою (2013) та ін. дослідження засвідчили, що суб'єкт-суб'єктної взаємодії для успішної соціалізації особистості недостатньо, бо соціалізованою слід вважати особу, яка не просто володіє потрібним набором соціально значущих властивостей, а таку, яка здатна знаходити і утримувати розумний пріоритет свободи над покорою, творення – над запозиченням, яка спроможна долати егоцентризм і виявляти вчинкове (морально-творче) ставлення до інших не так, як до засобу, а, насамперед, так, як до своєї життєвої мети. Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії обмежується загальними міркуванням про об'єктивне ставлення однієї людини до іншої чи певної соціальної групи до цієї людини. Розмірковуючи над особливостями суб'єкт-суб'єктної взаємодії, її позитивними сторонами і недоліками, відзначимо декілька позицій. По-перше, суб'єкт-суб'єктний підхід не дає можливості чітко визначити момент, з якого можемо говорити про початок соціалізаційного процесу. Більшість науковців вважають, що суб'єктом соціалізації людина стає тоді, коли в неї формуються свідомість, самосвідомість, Я-образ, Я-концепція, воля та ін. Однак має право на існування і така думка, згідно з якою соціалізація починається ще до народження дитини і взаємодія уже відбувається ще до

народження дитини в утробі матері, коли починається її рухова активність у спілкуванні з матір'ю. Особливості цієї активності позначаються на активності дитини після її народження на усіх наступних етапах її життя. По-друге, особистість як суб'єкт свого життя і учасник процесу своєї ж соціалізації зазнає постійних і якісних змін. Ці зміни не завжди можливо вчасно скоригувати, що може спричинювати перехід суб'єкт-суб'єктної взаємодії у суб'єкт-об'єктну, об'єкт-суб'єктну та ін. У цьому випадку теж складно визначити долю внеску у цю взаємодію самого суб'єкта. По-третє, важко прослідковується узгодженість суб'єкт-суб'єктної взаємодії між індивідом та іншими учасниками процесу соціалізації на різних етапах соціального життя суб'єкта соціалізації. Наголосимо, що вище названі особливості суб'єкт-суб'єктного підходу до соціалізації засобами певних форм взаємодії самі по собі можна вважати прийнятними, якщо вони соціально-позитивні. Проте, оскільки чітко не визначено внесок кожного учасника у соціальний процес і його результативність, то соціалізуючі взаємодії можуть носити і асоціальний, і антисоціальний характер. Саме тому при розгляді феномену соціалізації має бути врахований вчинковий (морально-творчий) аспект, завдяки якому стає очевидним просоціальний сутнісний зміст соціалізації.

Окрім цього, очевидною постає задача технологізації цього процесу, яка дасть можливість суб'єкту усвідомлено будувати соціалізаційну стратегію та здійснювати самосоціалізацію (тут ми розуміємо: активність особистості, спрямовану на усвідомлений саморозвиток просоціальних властивостей та опанування технологічними картми вчинків з врахуванням соціокультурної ситуації та віку). Зазначимо, що у відомих теоріях соціалізації особистості, зокрема теорії особистісних конструктів Ж. Піаже та Л. Кольберга, адаптивній концепції соціалізації Дж. Дьюї, феноменологічній теорії особистості К. Роджерса, гуманістичній теорії особистості Е. Фромма, теорії самоактуалізації А. Маслоу, соціокультурній теорії особистості К. Хорні та інших, є спроби виокремлення етапів, стадій, рівнів

соціалізаційного процесу. Вони є неоднорідними і неоднозначними як за назвою, так і за періодами, адже за основу беруться ключові, на думку автора певної теорії, критерії, за якими здійснюється класифікаційний опис. Наприклад, за параметром «характер перебігу» виділяють: стихійний, відносно керований, соціально керований, самокерований процес соціалізації; за параметром «трудова діяльність» виділяють: за характером ставлення до трудової діяльності, вікові, трудові та посттрудова стадії соціалізації тощо. При чому більшість дослідників соціалізаційний процес розглядає як типовий процес, для якого характерною є схожість ознак для певних вікових або соціальних груп, які мають тотожні соціальні статуси і який відбувається у споріднених соціокультурних умовах. Проте, на нашу думку, рефлексії сутності соціалізаційного процесу з позиції суб'єктно-вчинкового підходу дають можливість уніфікувати технологічні складові процесу соціалізації, не заглиблюючись у специфіку конкретної ознаки: професійного профілю, віку, суспільного статусу тощо. Отже, під *технологічністю процесу соціалізації* розуміємо сукупність виражених ознак процесуальності (*технологічних складових*), які охоплюють такі показники, як: етапність, послідовність та складність.

Виходячи із позицій суб'єктно-вчинкового підходу до соціалізації особистості виділимо *вкрай важливий перший етап цілеспрямованої роботи з соціалізації індивіда* – глибоке вивчення індивідуальних можливостей, особливостей кожного індивіда, враховуючи і розвиваючи які можна соціалізувати особистість на рівні її віку. Зокрема, В. Татенко (2015) стверджує, що сама людина як особистість є носієм здатності до соціалізації і треба тільки виявити рівень її здатностей, які є її внутрішнім ресурсом незалежно від умов соціального середовища. Вона називає п'ять основних характеристик людини як носія здатності до соціалізації і дає їм відповідну аргументацію:

1. Схильність, готовність до соціалізації. Людський організм з самого початку свого життя є носієм здатності-схильності-готовності до набуття власне людських властивостей і цьому

не можуть завадити навіть найкращі соціалізуючі проекти.

2. Активність, зацікавленість, ініціативність і комунікативні зв'язки. Свою суб'єктно-авторську активність і зацікавленість у тому, щоб стати соціалізованою особистістю, людина виявляє шляхом ініціації комунікативних контактів з носіями соціального досвіду, його привласнення, накопичення, індивідуалізації, інтерпретації, апробації та впровадження у власну практику індивідуального і суспільного життя.

3. Носій власного соціального досвіду. Індивід з раннього дитинства нарощує суб'єктивний соціальний досвід, оволодіває цікавими для нього цінностями, смислами, компетенціями та видами практики.

4. Потенціал індивіда. Потенціал індивіда як суб'єкта соціалізації проявляється у його спроможності і готовності прилучатися до соціалізації інших людей, що теж сприяє удосконаленню його розвитку як члена суспільства.

5. Здатність до самореалізації. Людина не залишається у будь-якому випадку пасивною у процесі соціалізації, а виявляє певну активність, будучи її суб'єктом, об'єктом і навіть жертвою, бо хоче відповідати вимогам, очікуванням соціуму; певною мірою протистояти соціуму, якщо того вимагають якісь обставини; уникати або долати певні перешкоди, щоб не стати жертвою обставин; намагається наблизити свій «наявний образ «Я» до образу «бажаного «Я»».

Разом з тим у вище викладеній сукупності складових соціалізації особистості мова йде про характеристики самої особистості як такої, що дуже важливо, але недостатньо, бо ця сукупність може мати як позитивні, так і негативні сторони. Втім соціалізованою особистістю вважається та, яка здійснює позитивні вчинки у тому соціальному середовищі, до якого належить. Це означає, що головні функції людини як суб'єкта соціального життя треба розглядати у тісному взаємозв'язку з формами діяльності суб'єкта соціалізації. Наприклад, якщо особистість проявляє певну активність, то куди ця активність спрямована, яка від неї користь даній особистості і оточуючим її людям, чи не зашкодять її вчинки

іншим, чи сприятимуть її подальшому соціальному розвитку і її соціальному статусу у тому соціальному середовищі, до якого вона входить. У зв'язку з цим, на нашу думку, соціалізованість особистості мусить визначатися сукупністю позитивних вчинків у сприйнятних формах їх прояву, коли відбувається не тільки подальший соціальний розвиток особистості, а й збагачується навколо неї соціальне середовище. За таких умов навколо особистості формується позитивна думка, складаються позитивні взаємостосунки, організовується продуктивна співпраця. Все це в сукупності і визначає **другий етап цілеспрямованої соціалізації особистості**. Соціалізованість особистості на цьому етапі має оцінюватися за такими, на наш погляд, базовими показниками, як:

1) ставлення особистості до інших людей. Цей показник включає такі складові: толерантне ставлення до інших людей, знання реальних і потенційних можливостей своїх та інших людей для забезпечення успішної співпраці, знання про ставлення інших людей до себе;

2) здатність особистості до самоконтролю у спілкуванні і взаємодії з іншими людьми. Цей показник включає такі складові: усвідомлення особистістю того, що їй потрібно робити, навіщо це робити саме зараз, як зробити найкраще в даних умовах за відведений час;

3) здатність до конструктивних, обґрунтованих вчинків. Цей показник включає такі складові: необхідність збалансованого врахування своїх можливостей і можливостей інших людей для успішної співпраці в даних умовах за відведений час.

Третій етап технології соціалізації сучасної людини визначає ступінь здатності особистості до здійснення вчинків. Дослідження науковцями практичної діяльності людей різного віку дають підстави стверджувати, що на основі вивчення якостей і здатності обох сторін взаємодії, виходячи з мети вчинку, його можливого змісту і передбачуваного результату, вибудовуються конкретні соціалізаційні технології. Залежно від зазначених умов ми виділяємо чотири рівня складності здійснення особистістю вчинку.

Перший рівень. Якщо вчинок, конкретна робота нова за змістом для особистості, то технологія вироблення вчинку така: завдання (що робити) – мотивація (навіщо це робити) – технологія (як це робити і в якій послідовності виконувати конкретні дії) – результат і його аналіз – оцінка вчинку, роботи. Сам процес зовнішньої організації здійснення вчинку, дії, взаємодії проводиться за такою технологією: пояснення – мотивація, спрямована на забезпечення бажання виконувати необхідні дії, – демонстрація – супровід – періодичний нагляд та допомога при необхідності – аналіз якості роботи, дотримання часових меж, обсягу роботи за витрачений час в даних умовах – оцінка роботи, взаємодії.

Другий рівень. Чим старша особистість за віком і більш ширшим соціальним досвідом, тим технологічний процес стає складнішим, розширюючи спектр можливих рішень щодо реалізації вчинку. Узагальнено він може бути представлений так: пояснення змісту роботи – мотивація її цінності – періодичний нагляд (контроль) за ходом роботи – аналіз якості роботи – оцінка результату роботи.

Третій рівень. Якщо соціальний досвід, рівень знань, умінь особистості і її взаємодії з іншими людьми не викликає сумнівів, то технологія роботи у конкретному випадку може виглядати так: завдання – мотивація його цінності – визначення часу на виконання – аналіз результативності роботи через визначений час – оцінка роботи.

Четвертий рівень. Результативність вчинку, виконаної роботи одноосібно чи у співпраці з іншими людьми буде залежати від спроможності врахування можливостей особистості і суб'єктів взаємодії з нею, реальних часових меж, соціальних умов та інших передумов, які суттєво впливають на результативність роботи.

Для рефлексії ефективності соціалізаційного процесу особистості має здійснюватись оцінка за визначеними показниками. О. Безпалько (2009) пропонує користуватися як мінімум двома групами показників: 1) за лінійною логікою нарощування просоціальних орієнтацій під впливом соціуму;

2) за нелінійною логікою, коли на визначення цілей, умов, засобів на сам процес соціалізації, на оцінку його результатів впливає суб'єктивний чинник – особиста думка, ставлення того, хто соціалізується чи кого соціалізують. З одного боку, це може порушувати налагоджену систему соціалізації, а з іншого – є передумовою її оновлення, вдосконалення і розвитку (с. 51). Результативність процесу соціалізації Т. Алексєнко (2007) відрізняє в контексті суб'єкт-об'єктних міжособистісних взаємин (як правило сформованість певних рис особистості) та суб'єкт-суб'єктних (розвиненість певних необхідних зданостей). Оскільки концептуальні підходи до розуміння соціалізації є визначальними для формулювання критеріїв оцінки результативності процесу соціалізації особистості, то з позиції суб'єктно-вчинкового підходу результат вбачаємо, як: здатність особистості усвідомлено розбудовувати соціалізаційну стратегію з врахуванням запитів сучасного соціуму, а також здійснювати позитивну самосоціалізацію протягом життя, під якою розуміємо активність особистості, спрямовану на усвідомлений саморозвиток просоціальних властивостей та опанування технологічними картми вчинків з врахуванням соціокультурної ситуації та віку.

Загальна технологія реалізації соціалізаційного процесу більш виразно представлена у таблиці 1.

Вище викладені дослідження науковців і автора статті дозволяють зробити висновок про те, що попри різні впливи на особистість соціального середовища і людей, з якими спілкується та взаємодіє особистість, провідним, визначальним фактором її соціалізації виступає сама особистість і її власні вчинки, здійснюючи, аналізуючи і оцінюючи які вона спроможна сама сформувати певний рівень своєї соціалізованості. Інші ж люди можуть визначати рівень її соціалізованості як особистості за такими, на наш погляд, базовими критеріями, як: 1) ставлення до особистості інших людей; 2) здатність особистості до самоконтролю у спілкуванні і взаємодії; 3) здатність особистості до

конструктивних, обґрунтованих вчинків. На нашу думку, високий рівень соціалізованості особистості дозволяє людині почувати себе впевнено, мати власну думку, займати власну позицію у суспільстві, почувати свою значущість серед інших людей, відчувати повагу до себе оточуючих людей. В таких умовах особистість може успішно вчитися, працювати, бути внутрішньо незалежною, доброзичливою, здатною у кожній людині знаходити позитивні якості, за які їх поважати, цінувати, викликаючи цим повагу до себе. Соціалізована особистість відзначається і тим, що здатна раціонально розподіляти час, кошти, фізичні та інтелектуальні сили, переборювати труднощі на шляху досягнення соціально значущих цілей у житті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах розвитку суспільства вчасна соціалізація особистості є надважливою складовою суспільного життя кожної людини як особистості у будь-якому віці. Людина як суб'єкт свого соціального розвитку живе у певному соціумі, то вона і проявляє себе в ньому певним чином, несе певну відповідальність за себе і свої вчинки. Проте соціалізуючі взаємодії не завжди є позитивними та інколи мають асоціальний і антисоціальний характер. Саме тому при розгляді феномену соціалізації обов'язково має враховуватись вчинковий (морально-творчий) аспект, завдяки якому стає очевидним просоціальний сутнісний зміст соціалізації. Вчинкова складова діяльності особи і визначає ступінь її соціалізованості, найвищим з яких має бути розвинена здатність до усвідомленої розбудови соціалізаційної стратегії з врахуванням запитів сучасного соціуму та здійснення позитивної самосоціалізації протягом життя.

Оскільки процес соціалізації має явні ознаки процесуальності (поступового накопичення кількісних та якісних змін), то виявляється можливим науковий розгляд з позиції його технологічності. Нами були виявлені такі уніфіковані технологічні складові процесу соціалізації:

Таблиця 1

Етапи реалізації соціалізаційного процесу

Мета: розвиток здатності особистості на основі сформованих у неї особистісно-значущих властивостей виявляти вчинкове (морально-творче) ставлення до оточуючих.			
Методологічна основа: суб'єктно-вчинковий підхід; теорія життєтворчості особистості.			
Визначальні фактори соціалізації: особистість і її власні вчинки, здійснюючи, аналізуючи і оцінюючи які, вона спроможна сама сформувати певний рівень своєї соціалізованості.			
I етап соціалізаційного процесу	Мета: глибоке вивчення індивідуальних соціалізаційних ресурсів людини. Показники: Схильність, готовність до соціалізації. Активність, зацікавленість, ініціативність і комунікативні зв'язки. Носій власного соціального досвіду. Потенціал індивіда. Здатність до самореалізації.		
II етап соціалізаційного процесу	Мета: розвиток базових властивостей особистості для успішної реалізації соціалізаційного процесу. Показники:		
	Ставлення особистості до інших людей	Здатність особистості до самоконтролю у спілкуванні і взаємодії з іншими людьми	Здатність до конструктивних, обґрунтованих вчинків
	Наявність якостей:	Усвідомлення:	Збалансоване врахування:
	1. Толерантне ставлення до інших людей. 2. Знання реальних і потенційних можливостей своїх та інших для співпраці. 3. Знання про ставлення інших до себе.	1. Що робити самому чи з іншими людьми. 2. Навіщо це робити. 3. Як зробити найкраще в цих умовах і з цими людьми.	Збалансоване врахування своїх можливостей і можливостей інших для успішної співпраці в даних умовах за відведений час.
III етап соціалізаційного процесу	Мета: здійснення особистістю вчинків з урахуванням їхньої мети, змісту та результату. Технологічні карти вчинків:		
	Перший рівень складності	Другий рівень складності	Третій рівень складності
	Четвертий рівень складності	завдання (що робити) – мотивація (навіщо це робити) – технологія (як це робити і в якій послідовності виконувати конкретні дії) – результат і його аналіз – оцінку вчинку, роботи.	
Результат		Здатність особистості усвідомлено розбудовувати соціалізаційну стратегію з врахуванням запитів сучасного соціуму та здійснювати позитивну самосоціалізацію протягом життя.	

1) *етапність*. Поступова зміна трьох етапів дає можливість особистості рефлексувати свої набуті та потенційні ресурси щодо реалізації соціалізаційних процесів протягом життя. Змістом першого етапу має стати глибоке вивчення

індивідуальних соціалізаційних ресурсів людини, яке здійснюється як самою особистістю, так і фахівцями з соціального розвитку. Другий етап спрямований на розвиток особистістю базових властивостей для успішної реалізації

соціалізаційного процесу. Адже на кожному віковому етапі життя людини до її соціального розвитку слід підходити з двох сторін: 1) врахування реальних умов суспільного життя та сучасних викликів до становлення особистості і 2) свідоме опанування власного соціального ресурсу для успішної життєдіяльності у суспільстві. Виконання цих завдань покладає велику відповідальність на суспільство і на саму особистість, яка живе в ньому, щоб стати повноцінним його членом. Для цього слід дотримуватись трьох базових критеріїв соціального життя: позитивно ставитись до оточуючих людей, знаходячи у них позитивні якості і вчинки, за які їх слід поважати; регулювати власні дії у спілкуванні і співпраці, за що люди поважають таку особистість; вміти вибирати конструктивні способи спілкування і взаємодії, щоб почувати себе комфортно серед інших людей.

Змістом третього етапу соціалізації є опанування особистістю технологічними картами вчинків, які збалансовано враховують набутий людиною досвід, можливості щодо реалізації власних ресурсів, мету, зміст та бажаний результат вчинку.

2) *послідовність*. Накопичення соціалізаційних ресурсів особи має відбуватись послідовно, починаючи з усвідомлення природних потенцій, поступового набуття необхідних особистісних

якостей для розбудови адаптаційного та розвитку процесів, формування можливостей для адекватного соціальної ситуації емоційно-вольового регулювання до актуалізації засобів самосоціалізації.

3) *складність*. Залежно від мети, змісту та результату, а також досвіду особистості в певному виді діяльності доцільно розглядати чотири рівні складності технологічних карт вчинків, найбільш складна з яких включає п'ять компонентів: усвідомлення завдання, мотивація, пошук технології, здійснення вчинку, аналіз результату. Накопичення соціальних ресурсів особистості в конкретній ситуації дає можливість скорочення технологічного ланцюжка здійснення вчинку до трьох складових: усвідомлення умов вчинку, сам вчинок та його рефлексія.

Пріоритетними напрямками подальших досліджень з проблеми технологізації процесу соціалізації сучасної особистості виступають наукові дослідження, пов'язані із науковим обґрунтуванням теорії позитивної соціалізації особистості (з позиції суб'єктно-вчинкового підходу та теорії життєтворчості особистості); розробкою окремих конкретних технологій соціалізації особистості з урахуванням її віку, соціальних умов життя, внутрішніх ресурсів, позитивного ставлення до людей, з якими вона спілкується і взаємодіє.

Література

- Абульханова-Славская К. А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности *Психология формирования и развития личности*. Москва : Наука, 1981. С. 29–45.
- Алексєєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики (соціально-педагогічний аспект) Науково-методичний посібник. Вид-во «Педагогічна думка». Київ, 2007. 153 с.
- Беспалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. (для студ. Вищих навч. закл.) Київ : Центр літератури, 2009. 208 с.
- Вольфовська Т. О. Вплив суспільствознавчої осв на формування соціальних уявлень молоді про способи й моделі взаємодії *Педагогіка і психологія*. 4 (53), 2006. С. 99–108.
- Кремень В. Г. Якісна освіта: сучасні вимоги *Педагогіка і психологія*. 4 (53), 2006. С. 5–17.
- Маврін В. В. Історико-педагогічна діалектика становлення теорії і практики життєтворчості особистості у вітчизняній освіті (XVI – початок XX ст.) Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 15–27. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-2>

- Маврін В. В. Психологічні засади становлення дитини як суб'єкта життєтворчості в освітньому просторі нової української школи *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 88–100. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-9>*
- Равен Дж. Компетентность в современном обществе / Пер. с англ. Москва, 2002. 306 с.
- Роменец В. А. , Киричук О. В. Основы психологии : підруч. 6-те вид., стер. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
- Татенко В. О. Спільний учинок як наукове поняття і вищий рівень взаємодії людини з людиною. *Сучасна українська політика: політики та політологи про неї*. Київ : Український центр політичного менеджменту. Спецвипуск : Політичний менеджмент, 2008. С. 42–54.
- Татенко В. О. Феномен соціалізації в контексті суб'єкт-вчинкового підходу *Педагогіка і психологія*. Вип. 3(88). Київ, 2015. С. 44–52.
- Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2. вид. І доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
- Хьюстон М., Штребе В. Введение в социальную психологию. Европейский подход; Пер. с англ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 622 с.
- Ціннісна складова соціалізації особистості дитини в умовах сьогодення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 23 квітня 2020 р., м. Дніпро, КЗВО «ДАНУ» ДОР» / Наук. ред. В. В. Сиченко, О. В. Ковшар, В. В. Шинкаренко, С. В. Майданенко. Дніпро. 278 с.
- Шульга В. Д. Спільний учинок як соціально-психологічний механізм соціалізації учнівської молоді: Автореф. дис... канд. психол. Наук. Київ : Ін-т соціальної і політичної психології НАПН України, 2013.

References

- Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1981). Personality development in the life process. The Psychology of personality formation and development. The Science. 29–45 (rus).
- Aliexienko, T. F. (2007). Personalized socialization: opportunities and risks (socio-pedagogical aspect) Scientific and Methodological manual . Publishing house "Pedagogichna Dumka". (ukr).
- Bespalko, O. V. (2009). Social pedagogy: schemes, tables, comments: textbook (for students of higher educational institutions) Literature Centre (ukr).
- Volfovskaya, T. O. (2006). Influence of social science education on formation of youth social representations about ways and models of interaction *Pedagogy and Psychology*. 4 (53). 99–108 (ukr).
- Kremen, V. H. (2006). Modern education quality requirements *Pedagogy and Psychology*. 4 (53) 5–17. (ukr).
- Mavrin, V. (2019). Historical and pedagogical dialectics of the development of person life-creation's theory and practice in national education in the 16th and early 20th century *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others]. : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education -Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(1). 15–27. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-21> (ukr).*
- Mavrin, V. (2020). Psychological foundations for child's forming as a subject of life-creation in the educational space of the new ukrainian school *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others]. : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education -Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(2). 88–100. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-9> (ukr).*
- Raven, Dzh. (2002). Competence in modern society / Transl. from English. (rus).
- Romenets, V. A. & Kyrychuk, O. V. (2006). Fundamentals of psychology: textbook. 6th edition, Lybid.(ukr).

- Tatenko, V. O. (2008). Joint action as a scientific concept and the highest level of human-to-human interaction. *Modern Ukrainian policy: politicians and political scientists about it*. Kyiv: Ukrainian Center for Political Management. Special issue: Political Management. 42–54 (ukr).
- Tatenko, V. O. (2015). About the phenomenon of leadership in the context of the Agent-Deed Approach. *Pedagogy and Psychology*. Iss. 3(88). 44–52 (ukr).
- Shynkaruk, V. I. (Ed.) (1986). Philosophical dictionary. 2. Publ. and suppl. by the ed. in chief of URE. (ukr).
- Khiuston, M. & Shtrebe, V. (2004). Introduction to Social Psychology, A European Perspective; transl. from English. UNITY-DANA. (rus).
- Sychenko, V. V., Kovshar, O. V., Shynkarenko, V. V. & Maidanenko, S. V. (Eds.) (2020). The value component for the child's personality socialization under the current circumstances: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation. April 23, 2020, Dnipro, DNIPRO ACADEMY OF CONTINUOUS EDUCATION (ukr).
- Shulha, V. D. (2013). Joint action as a socio-psychological mechanism of students' socialization: Synopsis of PhD thesis. for the degree of Candidate of Psychological Sciences. The Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine (ukr).

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПРОЦЕССА СОЦИАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ ЛИЧНОСТИ С ПОЗИЦИИ СУБЪЕКТНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА

Александра Козарик, кандидат педагогических наук, доцент, Хортицкая национальная академия, Запорожье, Украина, e-mail:

В статье с позиций современного взгляда на социализацию личности проанализировано подходы отдельных современных исследователей к определению понятий «социализация», «личность», «социализация личности». Соглашаясь с мыслью исследователей о важной роли общества в социализации личности, в статье преимущество отдаётся анализу реальных и потенциальных возможностей самой личности в её социализации. Обосновывается двусторонность социализационного процесса; раскрываются основные направления социализации личности; характеризуются преимущества и недостатки субъект-субъектного подхода к социализации личности и обосновывается как более мощный подход в социализационном процессе. Кратко раскрыты подходы к оцениванию уровня социализованности личности личности и предлагаются базовые критерии, по которым определяют уровень социализованности личности окружающие её люди, с которыми она общается и взаимодействует в учебной, профессиональной, социальной сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: социализация, личность, социализация личности, самосоциализация личности, социализационный процесс, субъект-субъектный и личностно-деятельностный подходы к социализации личности, технологичность, технологические составляющие.

TECHNOLOGICAL COMPONENTS OF THE CONTEMPORARY PERSONALITY SOCIALIZATION PROCESS FROM THE PERSPECTIVE OF THE AGENT-DEED APPROACH

Olexandra Kozaryk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail:

The article analyzes the approaches of several modern researchers to the interpretation of such concepts as "socialization", "personality", "socialization of personality" based on generalized definitions of these concepts in the encyclopedic philosophical dictionary from the perspective of the contemporary approach. Agreeing with the researchers about the important role of society in personality socialization, the article is focused on the analysis of real and potential opportunities for the personality in its socialization, taking into account the living conditions, social environment and time limits of the socialization process.

The two-sidedness of the socialization process is explained, where the personality, on the one hand, acquires the social experience of the society it belongs to, and on the other hand, actively reproduces and

multiplies this experience in the process of its own activity and interaction with other people. The main directions of socialization are revealed: socio-philosophical, socio-psychological; socio-pedagogical. The advantages and disadvantages of the subject-subject approach to the personality socialization are discovered, where the advantages for socialization actors comprise just a certain period of their lives, and then they seek their place among others beyond the micro society, and the disadvantage of this approach is that scientists do not provide ways to activate both sides of the socialization process in different social conditions, because the social environment can have both positive and negative effects on the personality.

The article emphasizes the viability of the agent-deed approach, which provides for the expansion of positive social experience of the personality through its positive individual and group activities, based on in-depth study and consideration of individual characteristics, real and potential capabilities of the personality as an actor. It is emphasized in the article that in any case the personality is the bearer of the ability to socialize and is characterized by five main components of the individual's ability to socialize: 1) a certain tendency and willingness to socialize; 2) interest in social relations; 3) the bearer of their own social experience; 4) the availability of a certain social potential; 5) the ability to self-socialize. The basic indicators, which form the basis of the general technology of the agent-deed approach to personality socialization are presented and explained in the article: personality attitude to other people; the aptitude of the personality for self-control in communication and interaction with other people; the aptitude for constructive and reasonable actions. Each criterion includes: basic qualities; awareness of what to do, why and how; balanced consideration of personal capabilities and capabilities of other people in the process of cooperation.

Ключові слова: *соціалізація, особистість, соціалізація особистості, самосоціалізація особистості, соціалізаційний процес, суб'єкт-суб'єктний і особистісно-вчинковий підходи до соціалізації особистості, технологічність, технологічні складові.*

Стаття надійшла до редакції / Received 25.09.2020

Прийнята до друку / Accepted 13.11.2020

Унікальність тексту 98,5 % (Unicheck ID 1006985243)

© Козарик Олександра Стапанівна, 2020.